

Косолап О. В.,
аспірантка кафедри криміналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається необхідність розробки нових підходів до організації і тактики розслідування злочинів, зокрема з використанням соціальних мереж, аналізуються основні підходи до розуміння поняття «соціальна мережа», акцентується увага на необхідності розробки законодавчих актів для забезпечення ефективного функціонування кіберполіції.

Ключові слова: соціальна мережа, Інтернет, розслідування злочинів, кіберполіція.

В статье рассматривается необходимость разработки новых подходов к организации и тактики расследования преступлений, в том числе с использованием социальных сетей, анализируются основные подходы к пониманию понятия «социальная сеть», акцентируется внимание на необходимости разработки законодательных актов для обеспечения эффективного функционирования киберполиции.

Ключевые слова: социальная сеть, Интернет, расследование преступлений, киберполиция.

У сучасних умовах глобального розвитку соціально-економічного та суспільного життя спостерігається стрімке зростання злочинності, поширюються її кордони, вдосконалюються способи вчинення «традиційних» злочинів та з'являються нові форми кримінальної активності. Для ефективного вирішення проблем, які є результатом окреслених тенденцій, необхідним вбачається розробка якісно нового підходу до організації і тактики розслідування злочинів.

Процес виявлення та розслідування злочинів безпосередньо пов'язаний з пошуком, фіксацією, аналізом, оцінкою та використанням інформації стосовно певних об'єктів і подій. Важливу роль

серед її джерел займають сучасні інформаційні системи, які розвиваються та вдосконалюються під впливом комп'ютеризації та сучасних мережевих технологій. Завдяки інформатизації такі системи перетворилися в унікальні комплекси накопичення інформації, її обробки, аналізу, зберігання та подання в зручній формі.

Слід зауважити, що попри надмірну зацікавленість соціальними мережами як простими користувачами, так і науковцями, наразі не існує комплексного дослідження, присвяченого теоретичним основам та практиці використання соціальних мереж під час виявлення та розслідування злочинів.

Так, у літературі недостатньо розкриті питання щодо теоретичних та прак-

тичних засад використання соціальних мереж, поза увагою науковців залишаються перспективи використання можливостей таких ресурсів, до сих пір відсутні теоретичні напрацювання в розрізі криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів.

Вивченням проблемних питань, пов'язаних із використанням можливостей соціальних мереж у боротьбі зі злочинністю, займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: В.В. Білоус, В.М. Бутузов, В.Б. Вехов, А.Ф. Волобуєв, І.О. Воронов, В.Д. Гавловський, О.Ф. Гіда, С.В. Горова, А.М. Ішин, Д.М. Цехан, В.П. Шеломенцев, О.М. Юрченко та ін. Але наразі сучасна юридична наука не містить єдиного ґрунтовного дослідження, присвяченого специфіці використання ресурсів соціальних мереж для виявлення та розкриття злочинів.

У зв'язку з розвитком новітніх інформаційних технологій, вдосконаленням та ускладненням технічних засобів передачі інформації перед правоохоронними органами постають нові завдання, вирішення яких можливе лише завдяки розробці методів та засобів отримання та використання інформації за допомогою відповідних технологій, в тому числі і потенціалу соціальних мереж.

Як зазначає В.Ю. Шепітько, підвищення якості діяльності з розслідування злочинів може бути досягнуто за рахунок впровадження в слідчу діяльність інновацій за такими напрямками: розробка і використання нових науково-технічних засобів для виявлення, збирання і попереднього дослідження доказів; пропонування новітніх інформаційних технологій та їх використання в роботі слідчого; створення (розробка) і пропонування до застосування нових прийомів, методів, методик проведення окремих слідчих дій і розслідування злочинів у цілому [1, с. 126].

На думку Ш. Шольберга, соціальні мережі у теперішній час варто розглядати як одну з основних сфер життя поряд із землею, водою, повітрям і космосом,

та потребує координації правових заходів за умов співпраці всіх націй [2].

У зв'язку зі стрімким поширенням соціальних мереж як форми інтернет-комунікації у суспільстві, виникає проблема розробки єдиного підходу до визначення та розуміння даного явища, що сприятиме належному правовому забезпеченню їх розвитку та функціонуванню.

Поняття «соціальні мережі» має міждисциплінарний характер, адже зазначена категорія є об'єктом дослідження різних наукових напрямків: соціології, антропології, географії, соціолінгвістики, біології, психології та ін. Та початком досліджень соціальних мереж прийнято вважати 1930-ті роки, коли американський психолог Якоб Леві Морено опублікував низку робіт із соціометрії, присвячену міжособистісним та міжгруповим відносинам.

Сам же термін «соціальна мережа» був уведений у науковий обіг Джоном Барнсом у 1954 році в роботі «Класи та збори у норвезькому острівному приході» для позначення розгалужених взаємозв'язків окремої людини з іншими людьми, орієнтованих на пізнання міжособистісних сфер суспільної структури.

Першою соціальною мережею, яка виникла з моменту використання комп'ютерної техніки, стала технологія електронної пошти, якою почали користуватися військові в мережі ARPA NET у 1971 році.

Більш сучасного вигляду соціальні мережі набули на початку 1980-х років у зв'язку з появою та розвитком сучасних мережевих Інтернет-технологій. Так, у 1983 році термін «Інтернет» остаточно закріпився за мережею ARPA NET, у 1984 році була створена міжуніверситетська мережа NSFNet, а вже з 1985 р. починають працювати перші примітивні праобразу сучасних інтернет-мереж, які дозволяли спілкуватися та знайомитися у режимі онлайн: CompuServe, The Well, Prodigy.

Та з поширенням процесів глобалізації та інформатизації сучасного світу по-

няття «соціальна мережа» стало активно застосовуватись для позначення явищ Інтернет-мережі з 2004 року та пов'язується з виникненням соціальної мережі Facebook.

Сьогодні в науці сформовано два основні напрямки дослідження соціальних мереж: соціальний та комп'ютерознавчий.

У рамках соціального підходу соціальні мережі розглядаються як сукупність соціальних суб'єктів та зв'язків між ними, які ґрунтуються на соціальних відносинах, частіше споріднених, товариських або професійних, та, як правило, супроводжуються обміном матеріальними або нематеріальними ресурсами.

Другий напрямок досліджує соціальні мережі як віртуальні Інтернет-платформи, які служать для встановлення та підтримання зв'язків між індивідами або соціальними групами.

Проте, доцільно зосередити увагу на тому, що загальним для обох підходів є виникнення специфічної системи комунікації у зв'язку з вживанням терміну «соціальна мережа». На підтвердження такої думки наведемо визначення А.В. Назарчука, який вважає, що будь-яка мережа – це система, яка характеризує процес комунікації [3].

Що ж до розуміння терміну «соціальна мережа», варто погодитись із запропонованим визначенням Д. Бойд – це «мережеві послуги, які дозволяють приватним особам: 1) будувати суспільні або напівсуспільні профілі в рамках обмежень, які встановлюються системою; 2) визначати список інших користувачів, з якими вони зможуть “об'єднуватись у групи” та ділитися інформацією; 3) переглядати та пов'язувати свій список контактів з іншими, створеними користувачами в мережі» [4].

Надане визначення дозволяє виділити окремі характеристики, притаманні соціальним Інтернет-мережам:

– по-перше, соціальні мережі є широко розповсюдженим суспільним явищем, спрямованим на побудову соціальних зв'язків, формування спільнот та груп;

– по-друге, соціальні мережі є певними телекомунікативними платформами для побудови зв'язків, що дозволяє розглядати соціальні Інтернет-мережі як засіб комунікації та поширення інформації;

– по-третє, окрім позитивних якостей спілкування та передачі інформації через соціальні мережі, виникає ряд умов, які дозволяють використовувати їх як підґрунтя для вчинення «традиційних» злочинів, так і злочинів у сфері високих інформаційних технологій.

Соціальні мережі можна класифікувати за різними критеріями: за типом контенту, доступу, географічним розташуванням, за кількістю користувачів та ін. Доцільним вважається класифікувати найбільш поширені соціальні мережі.

Так, за типом контенту можна виділити основні групи соціальних мереж:

– універсальні. Такі соціальні мережі не мають конкретної тематики. Найчастіше утворюються для спілкування людей між собою, встановлення нових зв'язків, дозволяють користувачам об'єднуватись у групи за інтересами (Facebook, MySpace, Вконтакте, Однокласники та ін.);

– професійні. Основною метою таких соціальних мереж є полегшення професійної діяльності завдяки швидкому пошуку та встановленню необхідних нових контактів, реклами своїх товарів та послуг. Такі соціальні мережі дозволяють знайти нове місце роботи за інтересами та отримати відповідь на запитання від досвідчених професіоналів-користувачів (Kconnects, LinkedIn, professional.ru, XING, Мой круг та ін.);

– загальноосвітні та дослідницькі – найбільш поширені серед школярів, студентів та науковців; дозволяють отримувати доступ до навчальної та наукової літератури, реалізовувати навчальні проекти, проводити наукові дослідження, обмінюватись досвідом та ділитися досягненнями, спрощують встановлення зв'язків між навчальними закладами (LiveLib, wikipedia.org, RusEdu, Моя библиотека та ін.);

– авторські. Такі соціальні мережі є різновидом блогів та мікро-блогів, в яких автор створює і публікує тексто-во-медійний контент (Twitter, Medium, Blogger, Livejournal, Tumblr та ін.).

Запропонована класифікація не є вичерпною, та вбачається можливим належність однієї соціальної мережі до декількох груп за різними критеріями розмежування.

Мережа Інтернет, як новий вид соціального простору, слугує широкою платформою для злочинної діяльності, що зумовлює виникнення нових способів вчинення злочинів, специфіку слідоутворення, вибір технічних засобів як для вчинення та приховування злочинів, так і для процесів їх виявлення та розслідування. Мережа Інтернет дозволяє злочинцям приховувати своє місцеперебування, що, як зазначає А.М. Ішин, певною мірою «розмиває» фізичне місце вчинення злочину, порушуючи його просторову локалізацію [5, с. 117].

За результатами дослідження Інтернет-аудиторії України, проведеного Gemius Ukraine, кількість зареєстрованих українських користувачів лише однієї соціальної мережі – Facebook на січень 2016 року складає 5 млн. Враховуючи те, що на січень 2015 року цей показник дорівнював 3,85 млн, за останній рік кількість користувачів зросла на 30%, що в абсолютних цифрах дорівнює 1,2 мільйонам [6]. Користувачі активно розміщують на своїх сторінках інформацію особистого характеру: номери телефонів, адреси, місце роботи, посаду, місце свого знаходження, фотографії, плани на майбутнє, що несе загрозу для самих користувачів та значно зужує коло потенційних жертв для зловмисників.

Враховуючи вищезазначені характеристики соціальних мереж, сучасні тенденції використання Інтернет-простору для вчинення злочинних діянь та неабияку роль, яка відводиться даній категорії як чиннику розвитку суспільства в цілому, виникає необхідність створення державного механізму протидії викорис-

тання соціальних мереж злочинними елементами, що покладатиме на правоохоронні органи виконання нових обов'язків та потребуватиме від працівників оволодіння новими теоретичними та практичними навичками.

Слушно погодитися із позицією К.А. Автухова, який наголошує, що аналіз інформації, розміщеної в соціальних мережах, може допомогти при розслідуванні багатьох злочинів, пошуку невідомих слідству джерел інформації. Так, звертається увага на доцільність створення слідчим персонального сайту або сторінки в соціальних мережах, де б громадяни могли залишати свої відгуки, побажання щодо роботи правоохоронних органів, а також відому їм інформацію про злочин [7, с. 152].

В.Д. Гавловський доцільно звертає увагу на об'єктивну необхідність відстеження деструктивних процесів у соціальних мережах – проведення оперативного-розшукового моніторингу [8, с. 280].

В Україні забезпечення он-лайн безпеки кожного громадянина нашої держави покладається на кіберполіцію – один із структурних підрозділів Національної поліції, який діє у складі кримінальної поліції та спеціалізується на попередженні, виявленні, припиненні та розкритті кримінальних правопорушень, механізмів підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних та комп'ютерних інтернет-мереж і систем [9].

Функціонування кіберполіції, як нового органу, створеного на базі Управління боротьби з кіберзлочинністю в рамках реформування органів внутрішніх справ України, потребує належного правового оформлення та розробки низки нормативно-правових актів з метою забезпечення якісної та ефективної реалізації своїх завдань.

Використання сучасних інформаційних технологій, зокрема соціальних мереж, під час виявлення та розслідування

злочинів є необхідною умовою для їх ефективності та потребує подальшого детального дослідження та аналізу з метою визначення та вдосконалення напрямів використання зазначених категорій у діяльності правоохоронних органів.

Слід визнати, що сфера застосування соціальних мереж у криміналістичній науці охоплює все більше напрямів. Тому викладені міркування обумовлюють актуальність, теоретичну цінність та практичну значущість ґрунтового на-

укового дослідження, присвяченого питанням теорії виникнення і практики використання соціальних мереж в процесі виявлення та розслідування злочинів.

Отже, подальші дослідження автора будуть присвячені вивченню ресурсів соціальних мереж, результатом якого стануть розроблені методика та тактика використання соціальних мереж правоохоронними органами, що надасть переваги, необхідні для ефективної боротьби зі злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шепитько В. Ю. Проблемы разработки, внедрения и использования инноваций в следственной деятельности / В. Ю. Шепитько // Использование современных информационных технологий в правоохранительной деятельности и региональные проблемы информационной безопасности: сб. материалов междунар. науч. – практ. конф. – Калининград: Калининградско юрид. ин-т МВД России, 2006. – Вып. VII, ч. 1. – С. 126.
2. Schjolberg S. A Global Treaty on Gybersecurity and Cibercrime / S. Schjolberg, S. Ghernaouti-Helie. – 2nd ed. Oslo, 2011.
3. Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии. – 2008. – № 7 – С. 61–75.
4. Boyd D. M. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship / D. M. Boyd, N. B. Ellison // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2008. – № 13. – Р. 210–230.
5. Ишин А. М. Современные проблемы использования сети Интернет в расследовании преступлений / А. М. Ишин // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2013. – № 9. – С. 116–123.
6. Українська аудиторія Facebook за рік виросла на 30%, і вперше досягла 5 млн користувачів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2016/01/25/ukrayinska-audytoryia-facebook-za-rik-vyroslo-na-30-i-vpershe-dosyahla-5-mln-korystuvachiv/>.
7. Автухов К. А. Кримінологічний погляд на соціальні мережі / К. А. Автухов, Н. О. Андріїв // Актуальні питання публічного та приватного права. – 2013. – № 1. – С. 150–153.
8. Гавловський В. Д. Щодо використання соціальних мереж для виявлення, розкриття та попередження злочинів / В. Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – Київ: Міжвідом. наук. – дослід. центр з проблеми боротьби з організ. злочинністю. – 2012. – № 2 (28). – С. 271–282.
9. Міністерство внутрішніх справ України оголошує конкурс: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1668305>.

Kosolap O. The social network as an object of forensic research.

The article analyzes the need to develop new approaches to the organization and tactics of crime investigation, including using social networks.

The article notes that despite the excessive interest in social networks simple users and scientists, there is still no comprehensive study on the theoretical foundation and practice of using social networks in the detection and investigation of crimes. Attention is noted that the rapid spread of social networks as a form of Internet communication in society led to the need to develop a common approach to the understanding of this concept.

The article focuses on the site of modern information systems that develop in society, in the detection and investigation of crimes. Article consists an available description of the main historical stages of social networks, defined by their features. It analyzes the main approaches to understand-

ing social networks which is represented in the scientific literature and attempts to provide a classification of social networks.

The author points out that in Ukraine to ensure online safety of every citizen of our country relies on kiberpolitsiyu – one of the structural units of the National Police, which operates within the Criminal Police specializing in prevention, detection, suppression and detection of criminal offenses mechanisms of preparation, commission or concealment which involves the use of computers (computers), telecommunications and computer networks and Internet systems.

It is noted that the operation kiberpolitsiyi as a new body established at the Office of the fight against cybercrime in the reform of the internal affairs of Ukraine requires proper legal registration and development of a number of regulations to ensure quality and effective implementation of their tasks.

The conclusion is the need for a state mechanism combating social networking criminal elements in police. It is determined the need to develop regulations that will provide quality and efficient operation of cyberpolice.

Keywords: *social network, Internet, crime investigation, cyberpolice.*

Стаття надійшла до редакції журналу 21.12.2015 р.